

IRODALOM.

Bagyó János: Gr. Széchenyi István közlekedésügyi reformja és tevékenysége. Budapest, 1913. 191 l. Athenaum. Ára 5 K.

Haszonnal fogja olvasni mindenki, aki a magyar közlekedésügyi multja iránt érdeklődik, Bagyó Jánosnak Széchenyi közlekedésügyi tevékenységéről írott munkáját. Bagyó könyve két részre oszlik. Az első részben megismerteti az olvasót e nagy úttörő magyarnak egész pályafutásával, természetesen már itt is különös tekintettel a közlekedésügy terén való alkotásaira és kezdeményezéseire. A második részben fejezetenként Széchenyi közlekedésügyi működésének részletesebb leírását kapjuk s megismerkedünk azzal a sok érdekes és fontos dologgal, amit Széchenyi a Lánchíd létesítése, a kőutak, a vasutak, a csatornák, a gőzhajózás és a Duna és Tisza szabályozása körül részint végrehajtott, részint soha sem szűnő buzgólkodásával többé-kevésbé előkészített.

A magyar közlekedésügyi politikának — e szó újabbkori értelmében — első kezdetei az 1790-ben és 1827-ben kiküldött országgyűlési bizottságokig vezetnek bennünket vissza. Egyes helyes eszméket már ezek fölvetettek ugyan, de a közlekedésügy tovább pangott, mert nem volt aki ezt céltudatosan kezébe vette volna s ami talán még fontosabb, hiányoztak a pénzeszközök.

Széchenyinek kellett föllépnie, hogy legalább az első hiányon segítve legyen, — a másik hiányon ő sem tudott segíteni s azért működése, — egyes sikereket leszámítva — nagyrészt meddő küzdelem volt az elébe tornyosuló akadályokkal. Világos volt Széchenyi előtt, hogy a kormány segítségé és tetemesebb pénzeszközök nélkül valóban nagyot alkotni a közlekedésügy terén lehetetlen, azért már korán kezdett a kormányhoz közeledni. Metternich minden stabilizmusa mellett is európaibb embernek tűnt föl előtte, mint a megyei oppozíciót alkotó elemek zöme. Közlekedési reformterveinek alap gondolatba a központosítás volt. A belföldi közlekedés természetes központjául Pestet, külkereskedelmünk kivezető kapujául Fiumét ismerte föl. Azért irányult minden egykezezte arra, hogy Pest, illetőleg Budapest, igazi nagyvárossá fejlődjék, azért egykezett összeköttetést teremteni mindenekelőtt a főváros és Fiume közt, miután a többi irányzatokban utunkat állta az osztrák vámvonat. Tudta, hogy a kormánytól pénzsegélyt nem igen várhat, azért eleinte a munka oroszlanrészét részvénytársulati úton, részint pedig az országgyűlés segítségével

óhajtotta volna keresztülvinni. Egyelőre megelégedett a kormány helyesléssel és jóakarásával. Társulati úton megindított kezdeményezéseivel valóban jelentékeny eredményeket ért el. Ezek közt legnagyobbak voltak: a Lánchíd és a Duna-gőzhajózás.

Egy országos pénztár megeremtését célzó törekvései azonban az országgyűlés mindkét táblájának szűkkebléségen hajótörést szenvedtek.

A Duna-gőzhajózás sikeres kifejlesztésének egyik főföltétele a Duna szabályozása, különösen az aldunai nagy forgalmi akadályok eltávolítása volt. Első nagyobb közlekedésügyi akcióját tehát az Aldunán kezdte meg. Lázás energiával fogott hozzá a Vaskapu vidékén a szirtek repesztéséhez. A főbaj itt is a pénzhiány volt, mert a kormány csak szerény összegeket bocsátott rendelkezésére s ezenkívül még diplomáciai akadályokkal is kellett küzdenie, melyekkel szemben a kormány lanyhán támogatta. S mikor végre bámulatos erőfeszítésekkel az akadályokat már-már leküzdötte, az osztrák kormány 1832 május 4-ikén Estei Ferdinánd főherceget küldötte az Aldunára, ennek állítólag katonai szempontból való tanulmányozása végett. Széchenynek a bécsi haditanács még azt sem engedte meg, hogy a főherceg kíséretéhez csatlakozhassék. József nádor személyes befolyása végre mégis annyira mérsékelte a bécsi körök ellenséges viselkedését, hogy 1833 június 20-án megbízták Széchenyt, hogy mint kormánybiztos folytassa a sziklarepesztési munkálatokat. De a kormány folytonos gyanuval kísérte működését s 1835 júliusában Latour grófot küldte le az Aldunára, aki Roth és Hentzy alezredekkel együtt vizsgálta meg a munkálatokat. Széchenyi előtt elismerőleg nyilatkozott ezekről, de Bécsben rosszalta Széchenyi tulságos népszerűségét és nagy szerepkörét.

Az országgyűlés 1835-ben megszavazta a Lánchídra vonatkozó törvényt, mely a nemességnek vámmentességét e hídon megszüntette. Ekkor már a közvélemény Széchenyiben látta a magyar közlekedésügy hivatott vezérét. De az 1842—44-iki országgyűlésen mégis megbukott kétgarasos adójavaslat. Széchenyi ugyanis két garas adót hozott javaslatba minden hold föld után, melyet a nemesek is fizettek volna. Úgy számított, hogy ebből évenként mintegy hat millió forint folyna be, melyre egy 100 milliós hitelműveletet szándékozott alapítani. Így vélte megeremthetőnek az országos pénztárt. E terve azonban a rendek és a főrendi tábla szűkkeblése miatt dugába dőlt.

1840-ben Metternichvel folytatott tárgyalásai után világos lett előtte, hogy a kormánytól közlekedési és egyéb közgazdasági célokra hathatós segítséget várni nem lehet, mert Metternich kijelentette, hogy a kormány kész volna ugyan pénzt adni az ország fölvirágoztatására, de csak oly föltétel alatt, hogy a pénz hovaforodításába, az egész közlekedésügybe semmi beleszólása ne legyen az országgyűlésnek.

Néhány évvel később mégis úgy látszott, hogy a kormány szakít a megcsontosodott stabilizmus rendszerével s ekkor 1845 tavaszán Széchenyi fölajánlotta szolgálatait gr. Apponyi György kancellárnak. Kinevezték a helytartótanácsnál szervezendő közlekedési osztály élére, mely hivatalt ő fizetés nélkül vállalta el. De bár nagy áldozatot hozott, mert föláldozta

népszerűségét, e hivatalában is csak szerény eredményeket érhetett el. «Az egész testület — így kiált föl fájdalmasan — melyet ő Felsége elnökletem alá rendelni méltóztatott, eddigelé pusztán szegény magamból áll. Pénztár nincs rendelkezésemre, a vármegyei kézimunkák egyetlen napszámát sem fordíthatom haszonra, csudatevő végre nem vagyok.» Elmondja másutt, hogy ha pénzt kért, a nádor Bécsbe küldte, Metternich vissza a nádorhoz, Kolowrát Lajos főherceghez és így tovább. De pénzt nem kapott.

Hat millió forintot kért Széchenyi és egy milliót ígértek neki. Valóban csak az ő soha nem lankadó munkakedve és ügyessége teszi érthetővé, hogy ily mostoha viszonyok közt egyáltalán némi eredményt ért el. A hivatalában eszközölt eredmények legsikeresebbek voltak a Tiszaszabályozás terén. A kormánysegély ugyan itt is gyengén csörgedezett s csupán évi 150,000 forintot tett ki, de Széchenyi értette a módját, hogyan kell bevonni az érdekeltségeket a nagy műveletbe s fáradhatatlan munkásságának sikerült megindítania a Tiszaszabályozás művét, melyet — az általa lerakott alapokon tovább építve — mások befejeztek.

1848-ban Széchenyi mint közlekedési miniszter tagja volt a Batthyány-minisztériumnak. Nagyszabású vasúthálózati terve, mely szerint Budapestből hat vasútvonal indult volna ki a határszélek felé, csak sejtenünk engedi, mily eredményeket ért volna el ez a nagy tetterejű államférfi, ha rendes idők következtek volna be s közügyeink végzetes katasztrófája halomra nem döntötte volna az alkotmányos kormány reformterveivel együtt a Széchenyiéit is. Az események végzetes fordulatának hatása alatt Széchenyi szelleme elborult s ezzel e nagyraihivatott férfiú közpályája véget ért.

Bagyó munkájának második része gondos összeállítását nyújtja Széchenyi közlekedésügyi tevékenységének egyes szakok szerint s haszonnal fogja azt forgatni mindenki, aki Széchenyi pályájának nagy vonásokban való méltatásán túl tevékenységének részleteibe is behatolni óhajt.

HALÁSZ IMRE.

Széchenyi eszmevilága. I. Budapest, 1912. 182 l. Franklin-Társulat. Ára 1 K. 60 fill. (Kultura és Tudomány c. vállalat I. kötete.).

Gróf Széchenyi István eszméi, tettei és írásai a mélységes honszereget legékeőbb bizonyosságai s ezért nemcsak korára hatottak termékenyítőleg, hanem a későbbi nemzedék is bőséges okulást meríthet a már nemzeti közkinccsé vált szellemi hagyatékból.

A leghazafiasabb feladat teljesítésére, eme kincs értékelésére és «Széchenyi nemzetnevelő rendszerének» tolmácsolására vállalkozott a Magyar Társadalomtudományi Egyesület, célul tűzvé ki, hogy három éves ciklus során a legnagyobb magyar működését teljes világlátásban élénk állítsa. Előadókul irodalmunk és közéletünk legjelesebb vezetőit nyerte meg. Az eseményszámba menő előadásokkal a napi sajtó annak idején csak felületesen foglalkozott, épen azért nem fölösleges felhívni a művelt nagyközönség figyelmét e vállalatra, mely a nagyfontosságú előadásokat időrendben közli.

A három kötetre tervezett gyűjtemény elseje hat előadást tartalmaz. A kötetet Széchenyi eszméinek hivatott tolmácsa, *Gaal Jenő* vezeti be: «A Széchenyi-cultus jelentősége» címen. Megjelölve Széchenyi helyét az emberiség nagyjai között, méltatja azokat a jeles tulajdonait, amelyek működését oly eredményessé s hatását maradandóvá tették s megteremtették nemzetünk lelkében a legnagyobb magyar kultuszát.

Széchenyi magyarságát *Beöthy Zsolt* méltatja. Széchenyi lángoló hon-szerelmének, a nemzeti eszménynek szebb emléket nem állíthatott más, mint ő eme zengzetes színekben gazdag, költői szárnyalású emlékezésével, a kötet legszebb darabjával.

Prohászka Ottokár Széchenyi élő hitéről szól s meggyőzően bizonyítgatja, hogy Széchenyi gyakorlati érzéke, mély összhangban volt «a szellemi életnek azzal a sajátságos tendenciájával, mit vallásnak hívunk».

Kenessey Béla hangyaszorgalommal csoportosítja Széchenyi irataiból azokat a beces, axiomaszerű mondásait, amelyek világnézetét és életbölcseletét fejezik ki. Gazdag anyagával bőségesen kárpótolja a figyelem fáradságát.

Gróf Vay Gáborné, meleg közvetlenséggel tárgyalja a magyar nő szerepét a magyar nemzeti probléma szolgálatában.

Gróf Andrássy Gyula választékos izléssel, a tárgyilagos méltányosság hangján fejtegeti Széchenyi politikáját, világosan kidomborítva céljait, azok elérésére szolgáló módjait, taktikáját és politikai bukását. Fényesen állítja szembe nagy ellenfelével és igazságot szolgáltat emlékének.

Az egész kötet az előadások gazdag tartalmával és hazafias szellemével híven szolgálja azokat az eszméket, amelyeket Széchenyi adott nemzetének. Egyik-másik előadásban talán túlságosan is sok a szónoki elem, helyenkint Széchenyi alakjának idealizálása is szembetűnően túlzó, de azért minden előadás eszméket ébreszt és elősegíti Széchenyi lelkivilágának és tetteinek helyesebb megértését.

ZÁVODSZKY LEVENTE.

Szalay László levelei. Életrajzi vázlattal és megjegyzésekkel ellátva közrebocsátja *Báró Szalay Gábor*. A M. T. Akadémia támogatásával. Budapest, 1913. 234 l. Franklin-Társulat. Ára 8 K.

Szalay László születésének századik évfordulója alkalmából a Szalay-család egyik tagja, báró Szalay Gábor kiadta jeles történetíróknak legnagyobb részben eddig még kiadatlan leveleit s a bő jegyzetekkel ellátott levelek elé 41 oldalnyi terjedelemben életrajzi vázlatot írt.

A kiadott levelek legnagyobb részét — számszerint 45-öt — Szalay bizalmas barátjához, a nálunk is jól ismert Flegler Sándorhoz írta; 35 menyasszonyának, illetőleg feleségének, 15 Szemere Pálnak, a többi családjá más tagjainak, barátainak, ismerőseinek szól. Tartalmukat illetőleg a levelek, — akárcsak Szalay László élete — nagyjából véve három csoportra oszthatók. Ifjú korában írt levelei leginkább szépirodalmi tárgyúak, későbbi levelei — munkásságával párhuzamban — jogtudományi és politikai vonatkozásúak, a harmadik csoportbeliek pedig, főleg Flegler Sándorhoz írt levelei, történetírói kutatásairól adnak képet.

Kiváló történetírónk életéhez, szellemének megértéséhez e levelek kétségtelenül sok új és értékes adatot szolgáltatnak s ha majd valaki behatóan akar Szalay életével és működésével foglalkozni, vagy ha valaki majd meg fogja írni az újabbkori magyar történetirodalom történetét, ezt a kötetet semmi esetre sem nélkülözheti. A levelek tehát értékesek. Szalay László életrajzi vázlata s a leveleket kísérő jegyzetek azonban sok tekintetben kifogásolhatók. A szerző terjengő stílusban ír s összekeverve a lényeges és lényegtelen adatokat, nem tudja Szalay László életpályáját áttekinthetően megrajzolni. S bár mennyire is nagyrabecsüendő az a kegyeletes érzés, mellyel Szalay László személye iránt viseltetik, kegyeletes érzéseinek mégsem lett volna szabad a tudományos igazság rovására kifejezést adnia, már csak azért sem, mert Szalay Lászlónak a magyar történetírás terén olyan érdemei vannak, hogy nem szorul rá az őt meg nem illető, alapot nélkülöző dicséretekre. A szerzővel együtt mindenki szívesen elismeri, hogy Szalay sok tekintetben úttörő volt s hogy ő volt az első történetíró, aki, mint nagy jogi képzettségű ember, történelmünkben nyomon követte és bemutatta a köz- és magánjogi viszonyok fejlődését. Művéből épen az alkotmányjogi vonatkozások kidomborítása következtében bizonyos politikai világosság árad s e tekintetben feltétlenül kiemelkedő történetíró. De határozott túlzás, hogy munkája «korszakot alkotó» s hogy «ez vetette meg úgyszólván alapját az újabb magyar oknyomozó történetnek». S hiába hivatkozik a szerző Salamon Ferencre, még e neves történetírónk sem állíthatta megfontoltan azt, hogy «Szalay előtt a hazai történetírás csak a feldolgozatlan anyagok halmaza volt!» Már maga Szalay munkájának a célja — a serdülő ifjúság számára írta, hogy azt a magyar történelem szellemébe való mélyebb behatolásra buzdítsa, — sem volt olyan, hogy korszakot alkotó hatásra igényt tartott volna. S a szerző tájékoztatlanságában igazságtalan másik nagy történetírónkkal, Horváth Mihállyal szemben, akinek Szalay munkájánál jóval előbb megjelent négy kötetes «Magyarok történeté»-t nem szabad tudomásul nem venni s amelyet még Salamon tekintélyére támaszkodva sem lehet a feldolgozatlan anyagok halmazának minősíteni. Szalaynak még többször említett jó barátja, Flegler Sándor sem túlzott ennyire, mert objektíve azt írja, hogy Szalaytól nem lehet megtagadni Magyarország újabb történetírói közt az első helyek egyikét. Az ilyen tárgyilagossághoz azonban a magyar történetirodalom alapos és mély ismerete szükséges.

A leveleket kísérő jegyzetek mellett sem lehet szó nélkül elhaladni. Nem tudjuk elképzelni, hogy a szerző kinek szánta a leveleket, de sok helyen határozottan bántó az a naiv magyarázgatás, melyben a szerző az olvasót részesíti. Különös, hogy az Akadémia támogatásával megjelent tudományos célzatú könyvben magyarázgatni kell, hogy Fáy András a M. Tud. Akadémia tiszteleti tagja, a szépirodalom lelkes barátja és művelője volt, hogy Pázmándi Horvát Endre a M. Tud. Akadémia rendes tagja «több költeményével aratott sikert» s feltételezni, hogy az olvasó nem tudja, ki volt Virág Benedek, Vitkovics Mihály, hogy Victor Hugoról fogalma sincsen s hogy épen ezért hálás lesz a magyarázóknak, aki a jegyzetben

felvilágosítja, hogy «Victor Hugo (gróf) (1802—1885) a francia romantikus iskola legjelesebb költője». Itt tehát kapunk magyarázatot, de mikor Szalay Biankovichről, Dualszkyról stb. ír, mikor azt mondja, hogy Farkas egy-néhány mesét írt, hogy Somogyi Zápolyán dolgozik, itt hiába várunk magyarázatot a kiadótól.

Szalay Gábor a kötet végén függelékképpen összeállítja: 1. Szalay László összes irodalmi munkáinak, 2. életrajzainak, 3. nekrolgjainak, 4. művei bírálatának sorozatát. Készséggel elismerjük, hogy e fáradságos munkával hálára kötelezte mindazokat, akik Szalay Lászlóval a jövőben foglalkozni fognak.

MAR CZINKÓ FERENC.

Császár Elemér: Katona Lajos. Budapest, 1912. 103 l. Franklin-Társulat nyomdája.

Császár Elemér egy a baráti szeretet és nagybecsülés által áthatott terjedelmes életrajzot szentelt a korán elhalt nagy tudósnek, Katona Lajosnak. Ez életrajz voltaképpen bevezetése Katona azon dolgozatainak, amelyek összegyűjtve a Kisfaludy-Társaság kiadásában most jelentek meg és melyek a nagyobb közönséget is érdekelhetik. Császár megemlékezése különösen két kiváló vonást tüntet fel: az irodalomtörténetíró komoly és lelkiismeretes pontosságát és a személyes érintkezés által sugalt megértést. E kettős mozzanat eredménye, végleges valósággal végleges megállapítást nyújt Katona nagyságáról, mint tudósról és mint emberről, hogy helyesen körvonalazza és értékeli működését, egyéniségéből kifolyólag magyarázza pályáját és műveit.

Mindamellett nem hallgathatok el néhány észrevételt, ami Császár munkájában felöltött. Az életrajz elején többi műveiben is alkalmazott módszerével és az újabb életrajzokban valósággal túltengő szokás szerint genealógiai levezetést nyújt, megemlékezik Katona őseiről, dédapjáig vive e megemlékést. Életrajzban, irodalmi méltatásban — szerény nézetem szerint — csak a fontosabb dolgoknak kellene helyet foglalniok; fontosabb dolgoknak pedig azokat gondolom, amelyek a kitűzött tárgy megértésére valók. Költőnél, nem mondom, gyakran fontos lehet a leszármazás; az öröklésteoria szerint az ősök figyelembevételé nem egyszer érdekes eredményekre vezethet, de Katona Lajosra, a tudósra, akinek apja varga, dédapja ácsmester volt, mennyiben lehet jellemző és fontos ősei felemlítése, mit örökölhettek tőlük mint tudós, az nem világlik ki Császár dolgozatából. Ez a részlet elmaradhatott volna. Erre annál nagyobb kár volt kiterjeszkednie, mert így egy meglehetősen különös és meglepő kijelentésre ragadtatta magát. Katona férfi ősei mind gyöngék, betegek voltak. «Szerencsére az apák gyöngeségét testileg ép, lelkileg erős anyákkal egyenlítette ki a sors... A dédanyát, az ácsmester özvegyét kissé rideggé tette a megfeszített, szünni nem akaró munka, leánya egy árnyalattal gyöngébb volt... Az unoka, Katona édesanyja, inkább a nagyanyjára ütött.» Hogyan? Az ácsmester unokája (Katona apja) feleségül vette volna az ácsmester feleségének unokáját? Hisz akkor itt a katolikus egyház felfogása szerint

vérfertőzésről volna szó. Vagy pedig nem egyéb ez, mint az életrajzíró egy szellemes ellentét kedvéért kockáztatott, de nem sikerült elszólása?

Minthogy Császár, úgy látszik, súlyt helyez Katona családi viszonyaira, kissé feltűnő, hogy édesanyja és huga, akikkel pécsi korában még együtt lakott, egyszerre eltűnnek az életrajzból. Nem lehetett volna esetleg fejlődésére családi körülményeiből is sokban magyarázatot találni?

Császár nagy éleslátással rajzolta meg Katona külső élettörténetét, valamint a tudós pszichológiai jellemképét és fejlődését is. Lelki küzdelmeinek, vívódásainak, nyugtalanságának és működése szaggatottságának lelki alapokon nyugvó magyarázatát adja, de nem terjeszkedik ki — legalább az első korszakban — Katonának, az embernek, belső fejlődésére, filozófiájára és életfelfogására részletes magyarázatára. Nem ismerjük meg pappá levésének, majd kilépésének belső rugóit és indítékait, csak külső körülményeit és ugyanilyen nem eléggé elmélyedő magyarázattal találkozunk azon a helyen, ahol leginkább lett volna pszichológiai magyarázatra szükség, ahol egy nagy lelki átalakulást kellett volna kifejtenie és feltárnia, amely felett azonban elsiklik és mintegy kerülni látszik. Amire célok, a pesti tanárkodásának első ideje, a kilencvenes évek eleje, az Élet és Hazánk hasábjain való működése. Újságírói tevékenysége nemcsak külső események befolyására vihető vissza; Nietzsche, Ibsen hatása nemcsak irodalmi volt. Magában Katona belsejében, filozófiájában, életfelfogásában is változás következett be. Utat nyert hozzá a szabadabb gondolat, az elítéletek megvetése, a felvilágosodottság, olyannyira, hogy a radikálisok közt is igen radikális volt. Ennek és az ebből az irányból való kikerülésnek magyarázatát és pszichológiai rajzát nem találom Császár életrajzában.

E kisebb hiányok is teljesen eltűnnek azonban ott, ahol a személyes érintkezés alapján rajzolja Katona belső és külső fejlődését. Munkájával mint már előbb akadémiai emlékbeszédével,¹ bebizonyította, hogy ő volt leghivatottabb Katona életének a megírására. E megírásban pedig nemcsak az értékes, amit Katonáról mond, de egyéni, személyes észrevételei és megállapításai is. Csak egyet emelek ki belőlük, azt a kritikát, amit az egyetemi tanszékek betöltéséről ad: «Az egyetemeknek, ha nem akarnak a szakiskolák színvonalára süllyedni, nem a tanszékekre kell embereket keresniök, hanem a tudósokhoz tanszéket.» (70. l.) Mennyire igaza van itt Császárnak, az utóbbi évek nem egy tapasztalata bizonyítja.

WEBER ARTHUR.

¹ Császár Elemér: *Emlékbeszéd Katona Lajos levelező tag fölött.* Budapest, 1912. 27 l. (A fent ismertetett Katona-életrajz rövidebb összefoglalása, kiegészítve a Katona akadémiai működésére vonatkozó főbb adatok jegyzékével.)